

סיפורי "סיבוך וקונפליקט" א' -

סיפור המרגלים

א. הקדמה: סדרת הסיפורים השנייה -

סיפור המרגלים, חטא עכן ומלחמת העי הראשונה, וסיפור הגבעונים

פתיחה: בין הצלחה לסיבוך בסיפורי הכיבוש

עד כה ראינו שבמהלך ההתקדמות העלילתית של סיפורי הכיבוש בספר, ניתן לזהות סיפורים המקדמים את מבנה העלילה בהתאם לתצפית שנמסרה בפרק הפתיחה של הספר:

כָּל מְקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ בָּהּ רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם נִתְּתִיו פְּאֶשֶׁר דְּבַרְתִּי אֵל מֹשֶׁה... לֹא יִתְּיָצֵב אִישׁ לְפָנֶיךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ

פְּאֶשֶׁר הָיִיתִי עִם מֹשֶׁה אֶהְיֶה עִמָּךְ לֹא אֶרְפָּךְ וְלֹא אֶעְזָבְךָ.

(א', ג - ה).

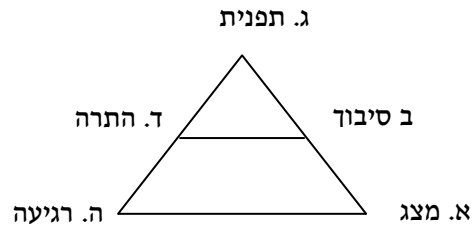
בשיעורים הקודמים סיפורים אלו נידונו בהרחבה. במקביל לסיפורים הללו, משובצים בחטיבת סיפורי הכיבוש שלושה סיפורים המקיימים ביניהם זיקה אנלוגית עם קשרים לשוניים ותמטיים: 1. סיפור המרגלים בבית רחב (ב'); 2. סיפור חטא עכן והתבוסה בעי (ז'); 3. סיפור הגבעונים (ט').¹ בסיפורים אלה בולטת היוזמה האנושית, היוצרת תסבוכת עלילתית בנושאים מרכזיים בספר יהושע. כמו כן, ניכרת בהם בעקביות היעדרותו של ה', הן כדובר ליהושע ולעם, והן כנוכח באמצעות ניסים או בייצוגים סמליים כגון ארון ברית ה'. שני הסיפורים הראשונים משובצים בחטיבה הראשונה של סיפורי הכיבוש: סיפור המרגלים בבית רחב (ב') סמוך לפתיחת החטיבה, וסיפור עכן (ז') סמוך לחתימתה. סיפור הגבעונים (ט') משובץ בתחילת החטיבה השנייה, במקביל לסיפור המרגלים בבית רחב. שלושת הסיפורים הללו, אפוא, הם מעין חוט שדרה השוזר את סיפורי הכיבוש, והיוצר מתח וקונפליקט מתמשך.

כל אחד מהסיפורים בנוי כיחידה בעלת מסגרת עצמאית: שלושתם פותחים במצג ובו הופעת דמות או התרחשות חדשה, ומסתיימים בחתימה ברורה. סיפור עכן וסיפור הגבעונים מסתיימים בלשון דומה: "וַיִּקְיֵמוּ עָלָיו גַּל אֲבָנִים גָּדוֹל עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (ז', כו); "וַיִּתְּנֶם יְהוֹשֻׁעַ בַּיּוֹם הַהוּא חֹטְבֵי עֵצִים וְשֹׁאֲבֵי מַיִם לְעֵדָה וְלְמִזְבֵּחַ ה' עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (ט', כז), וסיפור המרגלים בבית רחב מסתיים בתיאור חזרת המרגלים ליהושע ובציון סיום מילוי משימתם: "וַיֵּשְׁבוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַיֵּרְדוּ מִהָהָר וַיַּעֲבְרוּ וַיָּבֹאוּ אֶל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון וַיְסַפְּרוּ לוֹ אֵת כָּל הַמַּצָּאוֹת אֹתָם... " (ב', כג). המשך סיפור המרגלים, המצוי בסוף פרק ו' והנוגע לתיאור הצלת רחב, מסתיים גם הוא בלשון דומה: "וַאֲתָרְחַב הַזֹּנֶה וְאֵת בַּיִת אֲבִיהָ וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָהּ הִחְיָה יְהוֹשֻׁעַ וַתֵּשֶׁב בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי הִחְבִּיֵּאָה אֵת הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר שָׁלַח יְהוֹשֻׁעַ לְרַגֵּל אֵת יְרִיחוֹ" (ו', כה). בניגוד לסדרה הקודמת (חציית הירדן, מלחמת יריחו ומלחמת העי השנייה), בסדרה זו אין שרשרת עלילתית מתמשכת. אלו הם סיפורים עצמאיים המשובצים בינות לסיפורי הכיבוש ומשקפים את המסרים של הספר. שיבוץ הסיפורים באופן זה יוצר תנועה מתמדת בסיפורי הכיבוש ומעלה את המתח סביב הנושאים המרכזיים בהם עוסק הספר.

סיבוך והתרה - מאפייני היוזמה האנושית בשלושת הסיפורים

כבר מראשית חקר הספרות בעת העתיקה, החל מאריסטו, הוגדרה עלילה שלמה כבעלת מבנה התפתחותי בן חמשה שלבים. תחילתו של הסיפור במצג, לאחריו מתוארת התפתחות הסיפור שמאופיינת בדרך כלל בהסתבכות, אחר כך מופיעה נקודת תפנית שמביאה להתרת הסיבוך, ולבסוף קיימת רגיעה שמאפשרת את סיום הסיפור. הסיבוך קשור בדרך כלל לקונפליקט המצוי בין גורמים שונים בסיפור, על רקע משפחתי, אישי או מדיני, והוא מאיים על שלמות המרקם החברתי ועל שלוותו. הסיבוך וההתרה יוצרים את מידת העניין בסיפור והם עיקר עניינו. מבנה העלילה בנוי בדרך כלל כמעין משולש:

1 להיבטים נוספים הקשורים למעשה הגבעונים, כגון הזיקה בין סיפור הגבעונים ובין הסיפורים הבאים אחריו, יוקדש דיון נפרד.



חוקרי ספרות אחרים הציעו דגמים שונים עם הגדרות אחרות במקצת ועם מספר שלבים שונה, אולם במתווה דומה בסך הכל. בבואנו לבחון את מאפייני העלילה של הסיפורים במהלך הספר, אימצנו גישה שיש בה גמישות מסוימת בבחינת דגמים אלה בסיפור המקראי. על פי גישה זו, סיפורים הנכללים בסדרה הקודמת (חציית הירדן, מלחמת יריחו ומלחמת העי השנייה) הם סיפורים 'קוויים', ללא גורם של מתח הנוצר בעקבות ההסתבכות, וללא גורם הרגיעה המופיע בסופם. בדרך כלל, כבר בשלב הראשון שלהם נחשף שיא הסיפור על ידי דברי התחזית של ה' אל יהושע, הם נעדרים כל אלמנט של הפתעה, ונדמה שעיקר עניינם הוא בהדגשת הצדדים הטקטיים והניסיים.² המרכיב הדרמטי בסיפורים אלה נובע מההשתאות לנוכח הניסים הגדולים וההצלחה הכבירה לה זכו ישראל במערכות אלו. לעומת זאת, הסיפורים הנבחנים בשיעורים הקרובים, המתאפיינים בעלילה שגיבוריה אנושיים, מכילים את המרכיבים שמצויים בהגדרות שהוצגו לעיל. תחילתם בתיאור של הסתבכות העומדת במרכז הסיפור, והמשכם בתיאור התרת ההסתבכות ופתרונה, שמביאים את העלילה לנקודת הרגיעה, כעולה מן הסקירה הבאה:

סיפור המרגלים (ב') פותח בהסתבכות צבאית: מלך יריחו מגלה את דבר בואם של המרגלים לבית רחב, והוא שולח שליחים לתפוס אותם. התרת העלילה באה בזכות רחב, שמסתירה אותם ומסייעת בידם להימלט ולהתחבא בפני הרודפים, הצלת המרגלים מובילה אותם לגמול לה ולהשאירה בחיים.

בסיפור עכן (ז') העלילה פותחת בהסתבכות דתית וצבאית: סיפור חטא עכן וישראל וכעס ה', והמשכה בתיאור תבוסה צבאית, שמביאה את יהושע והעם לייאוש מוחלט. התרת העלילה באה בזכות הפנייה אל ה' והענשת החוטאים.

בסיפור הגבעונים (ט') יש הסתבכות מדינית ודתית: ישראל נפלו בפח וכרתו ברית עם הגבעונים, ולאחר כמה ימים התברר שהם קרובים וגרים בקרבם. ההסתבכות הובילה לתלונות העדה כלפי הנשיאים (ט', יט), ולכוונה להרוג את הגבעונים ולעבור בכך על השבועה (כו). החלטת הנשיאים ויהושע להציל את הגבעונים ולהופכם למשרתים הביאה להתרת העלילה.

שלושת הסיפורים נגמרים לכאורה ברגיעה. המרגלים חזרו בשלום, חטאו של עכן והמלחמה שלאחריו תוקנו, ונדמה שגם שערוריית הגבעונים התמוססה בסוף הסיפור. אולם, בקריאה נוספת עולה כי הרגיעה המושגת בסיומם של הסיפורים היא חלקית בלבד. באמצעות בחינת המבנה הכולל של סיפורי הכיבוש ניתן להבחין בגרורותיהן של ההסתבכויות השונות במהלך הסיפורים הבאים. ההסתבכויות טומנות בחובן את הגרעין לשיפוט וההערכה הביקורתיים שבמהלך ספר יהושע ותחילת ספר שופטים. המחדלים המתוארים בסדרת הסיפורים הנוכחית (מרגלי רחב, חטא עכן, הגבעונים) אכן מוגבלים בהיקפם ובעוצמתם, עובדה היוצרת תחושה של רגיעה יחסית; אולם היא מבעבעת מתחת לפני הקרקע וסופה להתפרץ בהיקפים מוגבלים בחלק השני של הספר, בתקופת ההתנחלות, וביתר שאת בתקופה הבאה אחריה - תקופת השופטים.

בשיעור הנוכחי נעייין בסיפור הראשון בסדרה - סיפור המרגלים.

ב. הערכה ביקורתית בסיפור המרגלים (ב')

בסיפור המרגלים אין התייחסות ביקורתית גלויה. אדרבא, נראה שהסיפור נגמר בנקודת רגיעה. שליחות המרגלים צלחה, והמרגלים חזרו אל יהושע ובשורות טובות בפיהם. תיאור חזרתם בחתימת הסיפור מקביל לתיאור השליחות בפתחתו, ותורם לתחושת המבנה המעגלי של הסיפור. גם תיאור הצלת רחב מלווה בהסברים שתומכים בהערכה החיובית לדמותה של רחב העולה מן הסיפור:

"וְאֵת רַחֵב הַזֹּנָה... הִחֲיָה יְהוֹשֻׁעַ וַתֵּשֶׁב בְּקֶרֶב יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה"

כִּי הִחְיִינָהּ אֶת הַמְּלָאכִים אֲשֶׁר שָׁלַח יְהוֹשֻׁעַ לְרַגֵּל אֶת יְרִיחוֹ"

(וי' כה).³

2 כפי שהערנו מספר פעמים בשיעורים הקודמים, סיפור מלחמת העי השנייה יוצא דופן מבחינה זו בכך שהוא מתמקד בהיבטים הטקטיים הצבאיים, ולא בהיבטים הטקטיים.

3 נראה שגם דברי חז"ל לפיהם יהושע נשא לאישה את רחב (מגילה יד:), תומכים בגישה שמרוממת את דמותה של רחב כדמות שהייתה ראויה להינצל.

למרות זאת, בעיון נוסף ניתן לזהות בפרטי הסיפור שיפוט והערכה שליליים. יש בו ביקורת על הנהגת יהושע ששלח את המרגלים על אף שקיבל הבטחה מפורשת הנוגעת להצלחתו בכיבוש הארץ, ובמיוחד על המרגלים, שבהתנהלותם הפאסיבית הסתבכו בפרשית רחב. גם דמותה של רחב זוכה להערכה ביקורתית, הואיל והיא מתוארת כמי שפעלה מתוך מוטיבציה אינטרסנטית ולא מטעמים אידיאליסטיים, בשונה מדמויות אחרות בתנ"ך שסייעו לישראל מתוך שכנוע ורצון פנימי, כדוגמת יעל מול סיסרא. יאיר זקוביץ מוכיח את המגמה הביקורתית של הסיפור באמצעות השוואת הסיפור לסיפורים מדפוסים קרובים, סיפורי בבואה, שהשווה ביניהם מבליט את השונה, והשונה מצביע על המגמה ועל ההערכה והשיפוט של הסיפור.⁴

זקוביץ משווה את סיפור רחב לארבעה סיפורים: 1. סיפור לוט (בראשית, י"ט); 2. סיפור החדירה לבית אל (שופטים, א' כב-כו); 3. בריחת שמשון מבית הזונה בעזה (שופטים, ט"ז, א - ג); 4. הסתתרות יונתן ואחימעץ בבית האיש בבחורים (שמואל ב', י"ז, א - ג). בסיפורים אלו ניתן למצוא כמה דפוסים הדומים לסיפור המרגלים בבית רחב, כגון הסתתרות אנשים בביתו של אדם מפני רודפים (סיפור לוט, סיפור שמשון,⁵ סיפור יונתן ואחימעץ), וסיוע שמקבלים המסתתרים מידי האדם המקומי (סיפור לוט, סיפור יונתן ואחימעץ וסיפור החדירה לבית אל). הדמיון בדפוס של הסיפורים קיים בתמה ובמרקם המילים, ולפיכך קיימת סבירות לפרשנות הנובעת מהשוואת הסיפורים אחד לשני, תוך עמידה על השווה והשונה ביניהם. בכל הסיפורים בולטת היוזמה והאקטיביות של המתחבאים, המנוגדת לחוסר האונים ולפאסיביות של המרגלים בבית רחב. כמו כן, האדם המסייע פועל ללא מוטיבציה אינטרסנטית, אלא מתוך רצון כן לסייע למתחבאים. במידה ואכן הוא זוכה על כך בגמול, הדבר לא נעשה ביוזמתו אלא על ידי האנשים הניצולים (סיפור לוט וסיפור החדירה לבית אל). הניגוד בין סיפור רחב לסיפור החדירה לבית אל למשל, בולט בהדגשה שבסיפור בית אל הגמול שניתן לאיש על פועלו היה הצלתו והצלת משפחתו אך באופן שהרחיק אותו מישראל, ובתיאור הליכתו לארץ החיתים להקים עיר בלא להיטמע בישראל, כפי שקרה עם רחב ומשפחתה. זקוביץ מפליג בהערכה הביקורתית ביחס לרחב, שיתכן שאף יזמה את הסיפור כולו והערימה על המרגלים ועל מלך יריחו כאחת. לדעתו, רחב היא זו שגילתה למלך יריחו על כניסת המרגלים לביתה, ואחר כך הטעתה את שליחי המלך על מנת שתוכל להשביע את המרגלים להצילה. כך מפרש זקוביץ את הפתיחה של סיפור הגבעונים: "וַיַּעֲשׂוּ גַם הַכֹּהֵן בְּעֶרְמָה" (ט' ד), דהיינו כמו רחב בשעתה.⁶ כוחן של חלק מההשוואות שעורך זקוביץ רב, כמו ההשוואה לסיפור לוט, וחלקן מועט. לדוגמה, ההשוואה התמטית שזקוביץ עורך בין סיפור רחב לסיפור החדירה לבית אל: "לשער העיר יריחו תפקיד במילוט המרגלים על ידי רחב... וילמבוא העיר חלק בחדירת הכובש לבית אל",⁷ מרחיקת לכת. דוגמה נוספת היא שזקוביץ מגדיר את אחימעץ ויונתן כמרגלים, אך משימתם בסיפור היא משימת שליחות ללא כוונות חדירה למקום בו הם נמצאים.⁸ מעבר לכך, הטענה שהקשרים בין סיפור המרגלים בבית רחב לבין הסיפורים הנזכרים נועדה לבקר את סיפור רחב אינה מוכחת דיה. כמו כן, ייתכן שניתן לראות ביקורת בסיפור בכך בכריתת הברית עם הרחב, בהקשר לאיסור כריתת הברית עם יושבי הארץ המוזכר בספר שמות:⁹

הַשָּׁמַר לְךָ פֶּן תִּכְרַת בְּרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִתָּה בְּאֵלֶיךָ

פֶּן יְהִי לְמוֹקֵשׁ בְּקִרְבְּךָ.

כִּי אֵת מִזְבְּחֹתָם תִּתְצוֹן וְאֵת מִצְבְּתָם תִּשְׁבְּרוּן וְאֵת אֲשֶׁרְיוֹ תִּכְרַתוֹן.

כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אֲחֵר כִּי ה' קָנָא שְׁמוֹ אֵל קָנָא הוּא.

פֶּן תִּכְרַת בְּרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְזָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם

וְזָבְחוּ לְאֱלֹהֵיהֶם וְקָרָא לָךְ וְאָכַלְתָּ מִזְבָּחוֹ.

וְלִקְחֹתָ מִבְּנֵי לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְּנֵיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן

וְהִזְנוּ אֶת בְּנֵיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן.

(שמות, ל"ד, יב - טז).

כלומר, הביקורת בסיפור רחב, למרות היעדרותה מן הרבדים הגלויים שבסיפור, נעוצה באחד היסודות התיאולוגיים המובהקים של ספר יהושע - איסור כריתת ברית עם עמי כנען וחובת החרמת תושביה. גם החזרה על מוטיב הזנות באזהרה בספר שמות מעודדת את ההשוואה ואת הביקורת הסמויה על הברית עם רחב. מול היעדר הביקורת הגלויה בסיפור, יש

4 ראו: זקוביץ י', "סיפור בבואה"; מימד נוסף להערכת הדמויות בסיפור המקראי, תרביץ, נד, תשמ"ה, עמודים 175 - 165; מקראות בארץ המראות, תל אביב, 1990, עמודים 90 - 86; כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב: על תחפושת וגמולה בסיפורי המקרא, ירושלים, תשנ"ח, עמוד 98.

5 בסיפור שמשון, כסיפור רחב, האישה היא זונה.

6 לאפשרויות אחרות להסבר לשון הריבוי "גם" עיינו רש"י ורד"ק במקום.

7 זקוביץ 1995, עמוד 86.

8 אפשר, שאזכור המקום 'עין רוגל' (שמואל ב', י"ז, יז) עודד את ההגדרה של השליחים כמרגלים.

9 עיינו עסיס א', ממשא ליהושע ומנס לטבע, ירושלים, תשס"ה, עמוד 74.

להתייחס לשתיקה הרועמת מצד ה' בכל הקשור להצלת רחב בניגוד להתייחסות האלוהית הגלויה להיבטים האחרים של סיפור המלחמה ביריחו.

לעומת ההשוואות הללו, קיימת הקבלה מפורסמת ומובהקת לסיפור המרגלים בתורה (במדבר י"ג - י"ד), אשר נזכרה כבר בפירושו של אברבנאל (ליהושע פרק ב'),. הקבלה זו מוכיחה את מגמתו החיובית של סיפור המרגלים בבית רחב: ההערכה החיובית נובעת מן הניגוד הגדול שבין הסיפורים ביחס לדרך בה הם נשלחו (שני אנשים שנשלחו חרש מול שנים עשר נשיאים שנשלחו עם פרסום גדול), ובעיקר מן התוצאות של הדיווח של המרגלים, שבסיפור המרגלים בתורה הביאו לריפוי ידי העם, לעומת סיפור המרגלים בבית רחב, שבו הדיווח אוהד הביא להמשך המלחמה על הארץ. השוואה זו מתבקשת הן בשל ההשתתפות של יהושע בסיפור המרגלים בתורה, והן בגלל הזיקות המרובות שבין סיפור המרגלים בתורה למספר פרשיות בספר יהושע. יחד עם זאת, ההקבלה אינה יכולה להפוך את סיפור המרגלים בבית רחב לסיפור הרואי ולבטל את השאלות התיאולוגיות ואת ההערות הספרותיות הקיימות בסיפור שהוזכרו לעיל.

לסיכומו של עניין, הטיעונים שתומכים בהערכה הביקורתית של סיפור המרגלים בבית רחב הם אלה:

1. פעילות המרגלים מתוארת בכתוב באופן מינימאלי. מיד לאחר שליחתם מתוארת הגעתם לבית רחב ביריחו, וחשיפתם. מנקודה זו ואילך הם היו עסוקים בבריחתם, שהסתיימה בחזרתם ליהושע. הדיווח של המרגלים ליהושע על פחדם של העמים מפני ישראל מתבסס אך ורק על דברי רחב, עדות של אדם אחד בלבד, שרק מפאת היחשפותם המהירה של המרגלים נשמרה כמידע המודיעיני היחיד שעמד לרשותם. ההישג הגדול של שליחות הריגול שלהם הוא הישגותם בחיים, וגם אותו אין לזקוף לזכותם. התחושה המתקבלת מן הדיווח של המרגלים: "ויספרו לו את כל המצאות אותם" (ב', כג), דהיינו הסתתרותם ובריחתם, עומדת בסתירה לתחושת הביטחון שהם מנסים להעניק, ובמידה רבה מעודדת את הכיוון הפרשני האירוני בנוגע להתנהלותם.

2. הדיווח על המורל הנמוך של תושבי כנען שנמסר על ידי רחב: "כִּי שָׁמַעְנוּ אֶת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מִי יָם סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וְאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם לְשֵׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמָרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וְלַעֹג אֲשֶׁר הִחְרַמְתֶּם אוֹתָם" (ב', י), אינו תואם את מהלך העניינים כפי שהוא משתקף מהמשך העלילה. מקור המורל הירוד של תושבי כנען (המצויין בתחילת פרק ה' לאחר סיפור חציית הירדן, ובפתיחת הפרקים ט', י', י"א לאחר מלחמות יריחו והעי) הוא באירועים שאירעו תחת הנהגתו של יהושע, ולא כפי שמסרה רחב, במעשים שעשה משה. לעומת זאת, בסיפור מלחמת יריחו ובסיפור מלחמת העי, שמתארים את התקופה הראשונה (סיפורי החטיבה הראשונה של הספר: א' - ח'), לא ניכר עדיין מורל ירוד של תושבי הערים. דיווחה של רחב, אם כן, איננו תואם את הדיווח שניתן על ידי הכתוב, אלא את השקפתה שלה, שלכל היותר יכולה להוות תצפית לעתיד בעקבות המעשים שיעשה יהושע.

2. הדיווח על המורל הנמוך של תושבי כנען שנמסר על ידי רחב: "כִּי שָׁמַעְנוּ אֶת אֲשֶׁר הוֹבִישׁ ה' אֶת מִי יָם סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וְאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם לְשֵׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמָרִי אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וְלַעֹג אֲשֶׁר הִחְרַמְתֶּם אוֹתָם" (ב', י), אינו תואם את מהלך העניינים כפי שהוא משתקף מהמשך העלילה. מקור המורל הירוד של תושבי כנען (המצויין בתחילת פרק ה' לאחר סיפור חציית הירדן, ובפתיחת הפרקים ט', י', י"א לאחר מלחמות יריחו והעי) הוא באירועים שאירעו תחת הנהגתו של יהושע, ולא כפי שמסרה רחב, במעשים שעשה משה. לעומת זאת, בסיפור מלחמת יריחו ובסיפור מלחמת העי, שמתארים את התקופה הראשונה (סיפורי החטיבה הראשונה של הספר: א' - ח'), לא ניכר עדיין מורל ירוד של תושבי הערים. דיווחה של רחב, אם כן, איננו תואם את הדיווח שניתן על ידי הכתוב, אלא את השקפתה שלה, שלכל היותר יכולה להוות תצפית לעתיד בעקבות המעשים שיעשה יהושע.

3. התיאור אודות פעילות המרגלים ושיחתם מתמקד רק במעשה ההצלה של רחב ולא בפעילותם הצבאית. יוזמתם מתמצית ברעיון 'תקוות חוט השני' (יד - כ). גם המבנה הקונצנטרי¹⁰ של הפרק מבליט את המרכזיות של השיחה אודות ההצלה של רחב, ומעיד על תחושת ההצלחה בשליחותם.

4. עיקר הפעילות שמתוארת בסיפור נעשה בידי רחב. היא מחביאה אותם, מתעתעת בשליחי המלך, משלחת אותם דרך החלון, מסובבת את מעשה הצלתה ובני משפחתה, ומשביעה אותם. השבועה בפרק זה קרויה על שמה: נקיים אנחנו **משבעתך** הזה אשר **השבעתנו**... והיינו נקים **משבעתך** אשר **השבעתנו**.¹¹

5. סיפור ההצלה של רחב עומד בניגוד לצו המפורש להחרים את כל יושבי ארץ כנען. העובדה שרחב הייתה זונה כנענית רק מכבידה על אפשרות הקריאה שכניסתה של רחב לעם ישראל תעבור באופן חלק כל כך. ההרחבה המודגשת בדברי הכתוב:

10 מבנה קונצנטרי הוא מבנה הדומה למבנה כיאסטי כלומר שהאיבר הראשון במבנה מקביל לאחרון, השני לזה שלפני האחרון וכן הלאה, אולם בתוספת איבר המשוּבָּץ באמצע, שאינו מקביל לאיבר אחר. בשל כך מקובל לראות בו איבר מרכזי המציין את נקודת ההיפוך בסיפור או את ליבו של הסיפור.

11 רק בדברי יהושע (ו', כב), השבועה משויכת למרגלים: "והוציאו משם את האשה ואת כל אשר לה כאשר נשבעתם לה".

"וַיָּבֵאוּ הַנְּעָרִים הַמֶּרְגְּלִים וַיֹּצִיאוּ אֶת רַחֲב וְאֶת אֲבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ וְאֶת אָחִיהָ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהּ וְאֶת כָּל מִשְׁפַּחְתָּיָהּ הַיְצִיאוּ וַיִּנְיָחוּם מִחוּץ לְמַחֲנֶה יִשְׂרָאֵל (ו', כג), מחדדת את בעיית המידתיות של עקיפת מצוות החרם, ואת הקונפליקט הקשור אליה.

6. רבים מסיפורי הכיבוש בספר פותחים בצו ה' (הסיפורים שנידונו בשיעורים הקודמים וסיפור המלחמה במלכי הדרום והצפון (י-י"א), ובו ציווי ותחזית הנוגעת להתרחשות המסופרת. פתיחה מעין זו חסרה הן בסיפור המרגלים והן ביחס להצלת רחב. גם ביחס לחרם אין ציווי מקדים מאת ה', וזאת על אף קיום הציוויים המפורטים בפרק ו' ביחס לטקס הקודם למלחמה. הציוויים הנוגעים לאיסורי החרם ולהצלת רחב מנוסחים אך ורק על ידי יהושע.

יחד עם זאת, חשוב לציין שביקורת זו כנגד רחב, לא רק שאיננה נתמכת באמירות גלויות ומפורשות של הכתוב, אלא שהיא עומדת בסתירה לדבריו אודות הצהרת האמונה של רחב, ואודות זכויותיה כמי שהחביאה אותם ועל כן זכתה להצלה.

ג. קריאה 'מעגלית' של הסיפור

נראה שבניתוח הסיפור עומדים למבחן דרכי ההערכה והשיפוט של הסיפור המקראי, ועולה השאלה עד כמה ניתן ליחס לכתוב כוונות שיפוטיות ברובד הסמוי של העלילה, שעל פניו נראות סותרות את האמירות הגלויות שבה. מ' פרי, בדבריו על הדינאמיקה של הטקסט הספרותי, מציע אפשרות של קריאה רטרופקטיבית בטקסט:

תהליך הקריאה אינו בשום פנים חד-כיווני, גם אם בפועל מתקדם הקורא באופן לינארי לאורך רצף הטקסט, משפט אחרי משפט, הרי פעילות "לאחור", ולו רק בתודעה, היא חלק מרכזי בתהליך הקריאה. מה שנבנה עד נקודה מסוימת מאיר מרכיבים חדשים, אך גם מואר על ידם. קריאה אחת ביצירה היא איפה כמה קריאות בלתי סימולטאניות של חלקים מסוימים של הטקסט, אם לא של כולו.

(הדינאמיקה של הטקסט הספרותי: איך קובע סדר הטקסט את משמעויותיו", הספרות 28, תשל"ט, עמוד 18).

פרי מנתח את האפשרויות הגלומות בקריאה החוזרת. על פי הצעתו, לעיתים הקריאה החוזרת מחזקת או מרחיבה את המסגרות הישנות של הקריאה הראשונה, אך לעיתים היא גורמת לשינוי, או למה שמכונה בשפתו: "תיבנות חוזר", קרי שינוי והיפוך של המסגרות הישנות. מסגרות חדשות שנפתחות במהלך הקריאה עשויות להשפיע על הקריאה החוזרת ולשנות את משמעותן.¹² אפשרות זו איננה מצטמצמת לקריאה חוזרת ממשית בהכרח, אלא קיימת גם בקריאה ברצף הטקסט (קריאה לינארית) שבמהלכה משנה הקורא את התייחסותו והערכתו כלפי החומר הנספג בהדרגה תוך הערכה דינמית ומשתנית בעקבות נתונים חדשים המצטברים בהדרגה במקביל להתקדמות בקריאה.

בקריאת סיפור המרגלים בבית רחב, אכן נראה שההערכה לדמויות המוצגות בסיפור המרגלים בבית רחב היא חיובית. אולם, הקריאה המצטברת בהמשך סיפורי הכיבוש מעלה גם את אפשרות הקריאה הביקורתית. ההערכה המצטברת מושפעת מן המאפיינים הספרותיים השונים המובלעים בסיפורי הכיבוש, השייכים לעולם המושגים הערכי של המקרא. התפיסה המקובלת של החוק והסיפור המקראי בנוגע לתושבי ארץ כנען שוללת כל אפשרות של ברית עם הכנענים.¹³ גילויה של תפיסה זו פזורים בספרי המקרא על כל גווניהם. המצווה להחרים את כל יושבי כנען ללא יוצא מן הכלל קבועה בתשתית התיאולוגית של ספר יהושע (ראו, למשל, יהושע י' מ; י"א כ) ועקרונותיה מושמעים אף על ידי הגבעונים: "וַיַּעֲנוּ אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמְרוּ כִּי הֲגַדְתָּ לָנוּ לְעֵבְדֶיךָ אֶת אֲשֶׁר צָוָה ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת מֹשֶׁה עֲבָדוֹ לָתֵת לָכֶם אֶת כָּל הָאָרֶץ וּלְהַשְׁמִיד אֶת כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וַיִּנְרָא מֵאֵד לְנַפְשֵׁינוּ מִפְּנֵיכֶם וַנַּעֲשֶׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה" (ט', כד). לפיכך, הטענה שהיעדר ההתייחסות להצלת רחב כמוה כהסכמה, אינה כה פשוטה. הטענה בדבר הקריאה המעגלית נתמכת במערך האנלוגיה ההתפתחותי שיוצג בהמשך לפיו בעיית אי ההורשה של גויי הארץ הולכת ומתעצמת עם ההתקדמות של הספר. קריאת הסיפור של המרגלים בבית רחב לאחר הגילוי של ההתפתחות הרטורית בנוגע לחטא אי ההורשה, שעומד במרכז ספר יהושע וספר שופטים, מעודדים את הקריאה הביקורתית.¹⁴

גם אם נדחה את הקריאה הביקורתית בסיפור המרגלים בבית רחב, עדיין היא מעניקה למבנה העלילה את המתח הדרוש ואת הקונפליקטים סביב העקרונות התיאולוגיים המצויים בספר יהושע. מתח זה תורם למבוכה ולקושי להכריע בהערכה השיפוטית לדמותה של רחב ולסיפור כולו, ולהפיכת הקורא לשותף פעיל בתהליכים המוצגים במהלך ספר יהושע, ולהכנסתו לעמדה של מבוכה וספק. היעדר ההדרכה האלוקית, שכל כך מאפיינת את מהלך הפרקים הראשונים של הספר, בסוגיה כה חשובה, אך מחדדת תחושה זו.

12 שם, עמוד 19.

13 ראו, למשל, שמות, כ"ג, לב; במדבר, ל"ג, נה; דברים, ז', ב; כ"ט; שופטים, ב', ב.

14 הצעה דומה קיימת בקריאת הסיפורים בחטיבת סיפורי שלמה, בדבריו של י' גרוסמן (כפל משמעות בסיפור המקראי ותרומתו לעיצוב בסיפור (דיסרטיצה), אוניברסיטת בר אילן, 2006, רמת גן). בקריאה מעגלית חש הקורא בשיפוט הרמוז מתחת לפני השטח, ושם הוא מוצא סימנים ראשונים לחוסר נוחות המספר ממלכות זו, חוסר נוחות שקורם עור וגידים רק בתיאור אחרית מלכות שלמה. תחילת מלכותו שלמה מתוארת ללא רבב, למרות נישואיו לבת פרעה (מלכים א', ג', א - ג). אולם, באחרית מלכותו מגוונים נשואים אלה ותוצאותיהם באופן גלוי ומפורש (מלכים א', י"א, א - ו). פער זה מעודד את הקריאה המעגלית.

* *

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון וליהושע רייס, תשע"ה *

* נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי *

* *

* בית המדרש הוירטואלי (V.B.M) ע"ש ישראל קושיצקי שליח *

* ישיבת הר עציון *

* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *

* <http://vbm.etzion.org.il> האתר בעברית: *

* <http://www.vbm-torah.org> האתר באנגלית: *

* *

* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *

* דוא"ל: office@etzion.org.il *

* לתגובות: shukyr@herzog.ac.il *

* *